

ČLANCI – ARTICLES – ARTIKEL

UDK 811.163.42'367.624

Izvorni znanstveni članak

Prihvaćen za tisak 12.07. 2021.

<https://doi.org/10.29162/jez.2021.1>**Mia Batinić Angster****Marco Angster**

Odjel za lingvistiku, Sveučilište u Zadru

Zapažanja o hrvatskim adverbijalima položaja u vremenu

Vremenski adverbijali heterogena su skupina izraza čija je distribucija i funkcija nalik onima leksičke kategorije priloga, a kojima se izražavaju različiti aspekti kognitivne kategorije vremena. Polazeći od Kleinova određenja ovih izraza (1994; 2009a), u radu se predlaže klasifikacija hrvatskih adverbijala položaja u vremenu, kojima je svojstveno smještanje događaja na vremensku os. U analizi se uzimaju u obzir neki hrvatski adverbijali položaja koji smještaju događaj u prošlost – *tada*, *u POSS vrijeme*, *u svoje vrijeme*, *jednom*, *nekoć* i *nekad(a)*. Razmatraju se primjeri njihove uporabe u korpusu hrWaC (Ljubešić i Klubička 2014), a u analizi načina na koji istraživani adverbijali smještaju događaj na vremensku os primjenjuje se Haspelmathov (1997) pristup vremenskim adverbijalima te se komentiraju njihova svojstva anaforičnosti i/ili deiktičnosti. U radu se daju neka zapažanja o vremenskom određenju istraživanih izraza i predlažu kriteriji na temelju kojih je moguće klasificirati i razlikovati hrvatske adverbijale položaja u vremenu.

Ključne riječi: vrijeme; vremenski adverbijali; adverbijali položaja u vremenu; deiksa; anafora.

1. Uvod*

Vrijeme se, uz prostor, smatra temeljnim konceptualnim područjem ljudskoga mišljenja (Klein 1994: 1; Haspelmath 1997: 1). Čini se da je u usporedbi s glagolskim kategorijama vremena, akcionalnosti i vida, kako primjećuje Klein (1994: 1–2;

---

* Ovaj je rad djelomično financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom Sintaktička i semantička analiza dopuna i dodataka u hrvatskom jeziku – SARGADA (2019–04–7896).

2009a: 41), relativno malo pozornosti u jezikoslovlju posvećeno istraživanju vremenskih adverbijala i drugih jezičnih sredstava izražavanja vremenskih odnosa. Treba međutim priznati da se uvidom u jezikoslovnu literaturu ipak zamjećuje porast interesa za priložima i priložnim izrazima općenito (npr. Kortmann 1995, 1997; Lang i dr. (ur.) 2003; Phillips 2009; Hasselgård 2010; Hallonsten Halling 2018; Baričević 2018), pa tako i vremenskima (npr. Schiffrin 1990; van der Auwera 1993, 2011; Klein 1994, 2009a; Haspelmath 1997; Declerck 1997; Vegnaduzzo 2001; Musan 2002; Thompson 2005; Csirmaz 2006; Kiefer 2009; Kiss 2009; Lee i Choi 2009; Altshuler 2010, 2011, 2014, 2020; Glušac i Rišner 2013; Altshuler i Carter 2017; Glušac 2019) za koje bi se moglo tvrditi da su u prošlosti bili u sjeni istraživanja kategorije vremena izražene na glagolima.

Vremenski se adverbijali ubrajaju u leksička sredstva izražavanja vremena, a u ovom ćemo se radu baviti jednim njihovim tipom – vremenskim adverbijalima koji smještaju događaj na vremensku os koje nazivamo adverbijalima položaja u vremenu (prema engl. *temporal adverbials of position*, dosl. ‘vremenski adverbijali položaja’). Razmotrit ćemo odabrane hrvatske adverbijale koji smještaju događaj u prošlost, i to ponajprije *tada* i *u svoje vrijeme*, odnosno *u POSS vrijeme*,¹ a zatim ćemo se osvrnuti na neke priloge koji su njima nalik: *jednom*, *nekoć* i *nekad(a)*.

Cilj je rada ponuditi neka zapažanja o vremenskom određenju odabranih adverbijala analizirajući primjere njihove uporabe preuzete iz korpusa hrWaC (Ljubešić i Klubička 2014). U razmatranju primjera oslonit ćemo se poglavito na i Kleinove (1994; 2009a) i Haspelmathove (1997) spoznaje o vremenskim adverbijalima. U analizi načina na koji promatrani adverbijali smještaju događaj na vremensku os primijenit ćemo Haspelmathov (1997) pristup vremenskim adverbijalima, komentirajući pritom i njihova svojstva anaforičnosti i/ili deiktičnosti. Raspravljajući o značenju istraživanih izraza, osvrnut ćemo se na sličnosti i razlike među njima te na kraju predložiti kriterije na temelju kojih ih je moguće razlikovati. Konačno, ponudit ćemo smjernice za buduća istraživanja, ponajprije u obliku pitanja koja ostaju otvorenima i koja je potrebno riješiti.

2. Vremenski adverbijali

U jezikoslovnoj se literaturi naziv adverb ili prilog (engl. *adverb*) odnosi na leksičku kategoriju, dok se pod nazivom adverbijali (engl. *adverbials*) često podrazumi-

---

¹ Glosa POSS (‘posvojni’ prema engl. *possessive*) preuzeta je iz lajpciških pravila glosiranja (engl. *Leipzig glossing rules*), koja ćemo u radu dosljedno pratiti. Čitatelje upućujemo na Comrie i dr. (2015) za razumijevanje pojedinačnih glosa spomenutih u radu.

jevaju funkcije ili službe koje takve riječi mogu imati u rečenici. Tako bi se priložna oznaka mogla smatrati hrvatskom istovrijednicom adverbijala, kako ističu Baričević (2018: 16), Hudeček i Mihaljević (2020: 210–211) te kako se ona shvaća u gramatikografskim opisima hrvatskoga jezika (npr. Silić i Pranjković 2007: 304).

Polazeći od Traskove (1992: 10) definicije adverbijala prema kojoj ta kategorija obuhvaća izraze različitih kategorija čija je distribucija i funkcija nalik onima leksičke kategorije adverba ili priloga, adverbijal možemo shvatiti kao hiperonim u odnosu na priloge te druge izraze nalik njima, među kojima i zavisne surečenice. Prihvaćajući takvo određenje adverbijala, u ovom radu taj se naziv odnosi na priložne izraze u širem smislu neovisno o tome kojoj sintaktičkoj kategoriji pripadaju, odnosno jesu li imenske, priložne, prijedložne skupine ili zavisne surečenice. Treba pritom također istaknuti da, premda je prototipna uloga adverbijala u rečenici ona dodataka ili adjunkata (dakle prevladava njihova modifikacijska funkcija),² u ovom radu ne isključujemo mogućnost da se u sintaksi mogu ostvariti i kao (obvezne) glagolske dopune.³

Kada govorimo o adverbijalnoj modifikaciji, treba istaknuti da se ona najčešće, premda ne isključivo, tiče glagola, odnosno predikata (i rečenice). Adverbijalna modifikacija glagola podrazumijeva utvrđivanje različitih aspekata okolnosti izvođenja događaja prikazanoga glagolom, kao što su primjerice mjesto, vrijeme, način, uzrok itd.⁴ Vremenskim se adverbijalima (engl. *temporal adverbials*) tako daje informacija o vremenskim okolnostima događaja prikazanoga glagolom, odnosno njima se utvrđuju vremenski odnosi u rečenici.

Klein (2009a: 41) naglašava kako je neobično što su od sredstava izražavanja vremena u jezikoslovnim istraživanjima manje zastupljeni adverbijali od glagolskih kategorija s obzirom na to da su adverbijali, za razliku od glagolskih kategorija vremena i vida, potvrđeni u svim jezicima te se njima može izraziti puno više različitih određenja vremena nego li je to moguće glagolima. Vremenski adverbijali tako mogu smjestiti događaj na vremensku os, odnosno izraziti njegov položaj na vremenskoj osi (npr. engl. *now* ‘sada’, *yesterday* ‘jučer’, *next year* ‘sljedeće godine’), mogu izražavati trajanje radnje (npr. engl. *for two hours* ‘dva sata’), učestalost

² U takvoj se uporabi adverbijali mogu izjednačiti s priložnim oznakama vremena kada nije riječ o zavisnim surečenicama.

³ Dopunom bi se na primjer mogli smatrati neki adverbijali položaja u vremenu uz glagol *smjestiti* kao u primjeru (7) u pododjeljku 3.2.1.

⁴ Više o podjeli adverbijala, npr. o njihovoj usmjerenosti, v. u preglednom dijelu rada Baričević (2018).

(npr. engl. *rarely* ‘rijetko’) i brojna druga vremenska određenja čiju preciznu ulogu nije lako utvrditi (npr. engl. *still* ‘još uvijek’, *again* ‘opet’) (Klein 2009a: 41).

Vremenski su adverbijali, možemo zaključiti, heterogena skupina leksičkih jezičnih sredstava kojima se izražavaju različiti aspekti kognitivne kategorije vremena. Pripadnicima te kategorije može se smatrati širok raspon izraza koji bi se formalno – prema Kleinovoj (2009a: 40–41, 64–65) klasifikaciji engleskih vremenskih adverbijala – mogli odrediti kao: morfološki jednostavni (npr. engl. *now* ‘sada’), morfološki složeni (npr. engl. *rapidly* ‘brzo’) ili sintaktički složeni vremenski adverbijali. Među sintaktički složenim adverbijalima možemo razlikovati „gole“ (engl. *bare*) imenske skupine (npr. engl. *last fall* ‘prošle jeseni’), prijedložne ili poslijeložne skupine (npr. engl. *in the past* ‘u prošlosti’, *three hours ago* ‘prije tri sata’) i zavisne surečenice (npr. engl. *while I was in China* ‘dok sam bio u Kini’).⁵

U nastavku odjeljka opisat ćemo adverbijale položaja u vremenu koji su predmetom ovoga rada (2.1) te ćemo govoriti o vremenskoj deiksi i anafori (2.2), koje će se pokazati relevantnima za razmatranje odabranih adverbijala u odjeljku 3.

2.1. Adverbijali položaja u vremenu

Adverbijalima položaja u vremenu (engl. *temporal adverbials of position*), koji se ponekad nazivaju i priložima ili adverbijalima vremenskoga smještanja ili smještanja u vrijeme (engl. *temporal locating adverbs*; Altshuler 2014), mogu se smatrati oni priložni izrazi koji događaj smještaju u vrijeme, odnosno koji određuju njegov položaj na vremenskoj osi. Adverbijali položaja u vremenu, kako navodi Klein (2009a: 65), izražavaju

odnos kao što su PRIJE, POSLIJE, ISTODOBNO između dva vremenska raspona (engl. *time spans*) – vremena koje je na neki način smješteno [na vremensku os] ili teme (engl. *the theme*) i vremena koje se rabi kao sidro u odnosu na koje je tema smještena [na vremensku os] ili relatuma (engl. *the relatum*). (Klein 2009a: 65, preveli M.A. i M.B.A.)⁶

⁵ Usp. odjeljak 3 za podjelu koju predlažemo za hrvatski jezik.

⁶ “Temporal adverbials of position express a relation such as BEFORE, AFTER, SIMULTANEOUS between two time spans – a time which somehow positioned (the “theme”), and a time which is used as an anchor, in relation to which the theme is positioned (the “relatum”)” (Klein 2009a: 65).

Vrijedi primijetiti da Klein (2009b: 31)⁷ pritom definira temu, relatum i odnose koji se među njima mogu uspostaviti na osnovi samog odnosa u kojemu oni jesu. I tema i relatum shvaćaju se kao vremenski rasponi koji slijede jedan drugi ili se vremenski podudaraju, a odnosi PRIJE, POSLIJE i ISTODOBNO tiču se linearnoga poretka položaja na vremenskoj osi. Razlika između PRIJE i POSLIJE proizlazi iz redosljeda teme i relatuma. Ako tema prethodi relatumu, uspostavljen je odnos PRIJE, a odnos POSLIJE uspostavlja se kada tema slijedi relatum. Premda Klein (2009b: 31) ne spominje istodobnost, nego uključenost (IN ili INCL), odnos ISTODOBNO u Kleinu (2009a) može se odrediti kao onaj u kojemu su tema i relatum vremenski podudarni.

Tako na primjer, kako nadalje tumači, u rečenici (1) prilog *soon* ‘uskoro’ izražava vremenski odnos POSLIJE između vremena situacije – koja odgovara Maxovu stizanju – i vremena iskaza (engl. *time of utterance*). Vrijeme iskaza u ovom slučaju podudara se s onim što Klein naziva relatumom. *Max will arrive* jest situacija koja je smještena na vremensku os u odnosu na relatum.

(1) *Max will arrive soon.*

‘Max će stići uskoro.’

Relatum se pritom može protumačiti (Klein 2009a: 65):

- (a) deiktično: relatum kojim se izražava referencija na vrijeme izricanja rečenice (npr. *uskoro* = ‘nakon ovoga trenutka, nakon sada’)
- (b) anaforično: relatum koji upućuje na prethodni kontekst (npr. *Then/a few minutes later/after the call/after the had closed the shop, he left.* ‘Otišao je tada/nekoliko minuta kasnije/poslije tog poziva/nakon što je zatvorio trgovinu.’)
- (c) kalendarski: relatum koji rabi neki povijesni događaj kao sidrište (engl. *anchoring point*) (npr. *In 2002, he died.* ‘Umro je godine 2002.’ = ‘dvije tisuće dvije godine nakon Kristova rođenja’)

Tomu se može dodati pojam kanonskoga vremenskog razdoblja koje je predložio Haspelmath (1997: 26), a koje se može dalje podijeliti na:

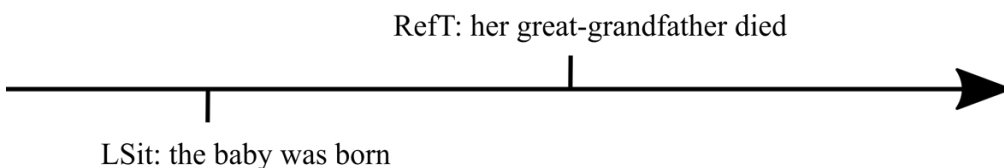
⁷ Klein (2009a) ne navodi eksplicitno što podrazumijevaju vremenski odnosi PRIJE, POSLIJE, ISTODOBNO, niti određuje precizno relatum i temu. Međutim u radu objavljenom u istoj uredničkoj knjizi (Klein 2009b), u kojem prenosi ranija zapažanja (Klein 1994), donosi se opis tzv. temeljne vremenske strukture (engl. *Basic Time Structure*) kojim se utvrđuje i poimanje naziva rabljenih u definiciji vremenskih adverbijala.

- (a) vremenske jedinice, kao što su *sat, dan, mjesec, godina*
- (b) imena kalendarskih jedinica, kao što su *siječanj i nedjelja*
- (c) kvalitativna razdoblja, kao što su *proljeće i jutro*.

Kanonska vremenska razdoblja, ističe Haspelmath (1997: 27), moraju sadržavati deiktičku sastavnicu (*ove subote, prošli petak, dogodine*) ili biti povezana s nekom konvencionalnom stalnom vremenskom referentnom točkom, kao što je to na primjer *Kristovo rođenje* (odgovara Kleinovu (2009a) kalendarskomu relatumu). Ono što Klein (2009a) naziva relatumom u Haspelmathovu pristupu (1997: 27) zove se referencijskim vremenom ili skraćeno RefT (prema engl. *reference time*), koje se definira kao „situacija ili vremenska jedinica s obzirom na koju je određena glavna situacija“. Tu glavnu situaciju naziva lociranom ili smještenom situacijom, ili skraćeno LSit (prema engl. *located situation*), koja odgovara Kleinovoj (2009a) temi. Tako u rečenici (2) preuzetoj iz Haspelmatha (1997: 28) *before* ‘prije (nego što)’ povezuje referencijsko vrijeme (RefT)⁸ *her great-grandfather died* ‘njezin pradjed je umro’ s vremenom smještene situacije (LSit)⁹ *the baby was born* ‘beba je rođena’, što je prikazano na slici 1.

- (2) *The baby was born before her great-grandfather died.*

‘Beba je rođena prije nego što je njezin pradjed umro.’

Slika 1. Grafički prikaz rečenice (2) prema Haspelmath (1997: 28)

Haspelmath (1997: 28–29) prilikom tumačenja vremenskih adverbijala rabi i druge kratice. Kratica S (od engl. *(the moment of) speech*), na primjer, predstavlja trenutak odnosno vrijeme govorenja te odgovara Kleinovu (2009a) vremenu iskaza (engl. *time of utterance*). Treba istaknuti i Haspelmathovu (1997: 28–29) kraticu TU (prema engl. *tense unit*) koja podrazumijeva vremensku jedinicu kojom se kvantificira vrijeme, odnosno određuje vremenski raspon. Tako na primjer za rečenicu (3) – kako je prikazano na slici 2 – možemo reći da *last week* ‘prošli tjedan’ odgovara vremenskom intervalu između početka i kraja tjedna koji prethodi tjednu

⁸ Dalje u tekstu navodit će se skraćeno kao RefT.

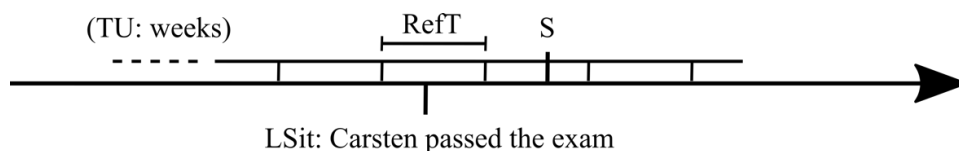
⁹ Dalje u tekstu navodit će se skraćeno kao LSit.

u kojem se nalazi trenutak govorenja (S), uzimajući u obzir tjedan kao relevantnu vremensku jedinicu (TU).

(3) *Carsten passed the exam last week.*

‘Carsten je prošao ispit prošli tjedan.’

Slika 2. Grafički prikaz rečenice (3) prema Haspelmath (1997: 28)

Premda postoje sličnosti Kleinova (1994; 2009a) i Haspelmathova (1997) pristupa vremenskim adverbijalima, možemo naznačiti i određene razlike među njima. Klein nudi iscrpan pregled izražavanja kategorije vremena obuhvaćajući pritom u svojim razmatranjima ne samo leksička sredstva poput adverbijala nego i glagolske kategorije i diskursna načela. Pritom s osobitim obzirom pristupa engleskom jeziku. Haspelmathov pristup s druge strane usredotočen je na analizu vremenskih adverbijala iz perspektive međujezične usporedbe. Haspelmath uz to razvija i grafički prikaz načina na koji pojedini adverbijali izražavaju vrijeme, a koji se, kako ćemo vidjeti u nastavku rada (v. odjeljak 3), čini prikladnim za analizu primjera uporabe hrvatskih adverbijala položaja u vremenu. U tablici 1 donosi se usporedna sinteza temeljnih naziva koje rabe Klein (2009a) i Haspelmath (1997) s pripadajućim kraticama.¹⁰

Tablica 1. Temeljni nazivi (Klein 2009a; Haspelmath 1997) s pripadajućim kraticama

Klein (2009a)			Haspelmath (1997)		
kratica	engl.	hrv.	kratica	engl.	hrv.
TU	<i>time of utterance</i>	vrijeme iskaza	S	<i>(the moment of) speech</i>	trenutak ili vrijeme govorenja
-	<i>relatum</i>	relatum	RefT	<i>reference time</i>	referencijsko vrijeme
-	<i>theme</i>	tema	LSit	<i>located situation</i>	smještena situacija
			TU	<i>tense unit</i>	vremenska jedinica

Zbog sustavnosti koju Klein (2009a) primjenjuje u klasifikaciji engleskih vremenskih adverbijala, njegov ćemo pristup slijediti predlažući klasifikaciju hrvatskih adverbijala položaja u vremenu (v. odjeljak 3). U analizi njihove uporabe (3.1–3.4),

¹⁰ Popis naziva i njihovih kratica nije iscrpan. U tablici 1 navode se samo oni nazivi i kratice koji su spomenuti o uvom radu, a za koje se procijenilo da su relevantni za analizu uporabe odabranih hrvatskih adverbijala položaja u vremenu.

premda imajući na umu i Kleinov pristup, oslanjat ćemo se na Haspelmatha (1997) s obzirom na grafički prikaz uz pomoć kojega se može prikazati kako vremenski adverbijali smještaju događaj na vremensku os.

2.2. Vremenska deiksa i anafora

Pristupi adverbijalima položaja u vremenu koje smo prikazali u prethodnom poddjeljku pretpostavljaju postojanje točke u vremenu u odnosu na koju se radnja smješta na vremensku os. Upućivanje na tu točku u vremenu adverbijali pritom pritom mogu ostvariti na različite načine. U nastavku ćemo razmotriti deiksu i anaforu kao načine vremenskog upućivanja koje će biti korisno uzeti u obzir u analizi odabranih hrvatskih vremenskih adverbijala položaja.

I deiksa (grč. *δειχίζω* ‘pokazivanje, upućivanje’ od grč. *δείκνυμι* ‘pokazujem’) i anafora (grč. *ἀναφορά* ‘nošenje uvis’ od *ἀνα* ‘gore, natrag’ i *φέρω* ‘nosim’) odnose se na vid izražavanja referencije ili upućivanja u jeziku. Možemo ih razlikovati s obzirom na vrstu upućivanja, premda bi preciznije bilo reći da se razlikuju s obzirom na predmet na koji su upućeni. Bühler (1934: 388; prema Tanaka 2011: 23) tako deiksu definira kao stvarno upućivanje (njem. *sachlichen Zeigen*) – što, možemo primijetiti, proizlazi iz njezine temeljne pokazivačke funkcije – a anaforu kao rečenično upućivanje (njem. *syntaktisches Zeigen*). Budući da se anafora može ostvariti kako na razini (su)rečenice tako i na razini teksta, preciznije bi bilo anaforu nazvati unutarjezičnim (ili čak unutartekstualnim), a deiksu izvanjezičnim upućivanjem. Schiffrin (1990: 245–246) tako na primjer vidi deiksu kao pojavu svojstvenu nejezičnom svijetu, koji naziva kontekstom, dok anafora pripada jezičnom svijetu, odnosno tekstu.

Možemo se složiti da se deiksa uspostavlja na razini konteksta, dok je anafora ovisna o kontekstu. Treba ipak priznati da se obje mogu nazvati jezičnima jer se izražavaju jezičnim sredstvima, no dok je jedna usmjerena na van (deiksa), drugoj je svojstvena usmjerenost na unutra (anafora).

Kad je riječ o nazivlju, uvriježeno je da se anafora odnosi podjednako kako na samu pojavu u cjelini tako i na sredstva njezina izražavanja (usp. Batinić Angster 2020: 1), dok deiksa imenuje pojavu, a sredstva kojima se ona izražava nazivaju se deikticima.

U literaturi se deiksa najčešće oprimjeruje osobnim, mjesnim i vremenskim deikticima, čije je tumačenje vezano za određivanje odnosa među sugovornicima ili smještanje govorne situacije u prostor i vrijeme. Središtem deikse pritom se smatra govorna situacija u odnosu na koju deiktici izražavaju blizinu ili daljinu. Prema

tome njihovo se značenje može shvatiti kao proksimalno (engl. *proximal*) ili distalno (engl. *distal*) (Schiffrin 1990: 246). Tako su na primjer *here* ‘ovdje’ ili *now* ‘sada’ proksimalni deiktici, dok su *there* ‘tamo, ondje’ i *then* ‘tada, onda’ distalni deiktici (Schiffrin 1990: 246–248).

Vremenska deiksa može se izraziti na glagolu ili leksičkim sredstvima kao što su vremenski adverbijali. Može se govoriti o trodiobi vremena u odnosu na govornu situaciju koja obuhvaća prošlost, sadašnjost i budućnost. Dok proksimalni deiktici odgovaraju sadašnjosti (u smislu da uključuju vrijeme govorenja), distalni smještaju događaj u vrijeme prije ili poslije vremena govorenja, tj. u prošlost ili budućnost.

Vremenska deiksa izražena glagolom bilježi se glagolskom kategorijom vremena, no važno je istaknuti jednu razliku između glagola i adverbijala kad je riječ o njihovoj mogućnosti izražavanja deikse. Nemaju naime svi jezici jednak broj glagolskih vremena koja mogu izražavati morfološki. Postoje tako jezici koji imaju različita glagolska vremena za prošlost, sadašnjost i budućnost, oni koji razlikuju prošlost i ne-prošlost (sadašnjost/budućnost), oni koji razlikuju budućnost i ne-budućnost (prošlost/sadašnjost) te naposljetku postoje jezici koji morfološki ne razlikuju glagolsko vrijeme u strogom smislu te riječi (npr. polinezijski jezici poput maorskoga) (Timberlake 2007: 305). Glagolskim vremenom ne može se dakle obuhvatiti prošlost i budućnost, a da sadašnjost pritom ostane isključena. Razlika između glagola i adverbijala u tom smislu ogleda se u činjenici da je potvrđeno postojanje leksičkih jedinica za izražavanje vremenskih odsječaka koji ne uključuju sadašnjost, tj. koji se odnose na ne-sada (engl. *not-now*), dok ta mogućnost nije potvrđena za glagolska vremena (Comrie 1985: 15). Tako na primjer distalni vremenski prilog *tada* može smjestiti događaj kako u prošlost tako i u budućnost, ali ne u sadašnjost.¹¹

U razmatranju vremenskih adverbijala ne može se, međutim, zanemariti ni anafora. Tumačenje vremenskih priloga naime može ovisiti o njihovoj koreferenciji s nekim antecedentom. Vratimo li se na primjere anaforičnih adverbijala koje navodi Klein (2009a), možemo primijetiti da se odnos koreferencije s prethodnim kontekstom uspostavlja na različite načine. Tako se na primjer prilog *then* ‘tada, onda’ vezuje za neki prethodni kontekst, točnije za neki antecedirajući vremenski adverbijal u kontekstu – što podsjeća na odnos koreferencije koji lična zamjenica 3. lica uspostavlja s nekim drugim imenskim izrazom kojemu je utvrdiva referencija – dok priložni izraz *a few minutes later* ‘nekoliko minuta poslije’ ne sadrži anaforu, već nje-

---

¹¹ Za više o tome v. 3.1.

gova anaforičnost ovisi o izostavljenom elementu kao što je pokazna zamjenica *that* ‘to’ u *a few minutes later than that* ‘nekoliko minuta poslije toga’.

Premda je značenje anafore određivo posredstvom interpretacije njezina antecedenta, što se ne može reći za deiktike, izgleda da nije uvijek jednostavno razgraničiti deiksu od anafore kad je riječ o vremenskim adverbijalima. Schiffrin (1990) tako ističe da je teško odvojiti deiktičnost od anaforičnosti priloga *then* ‘tada, onda’ jer može podjednako biti vezan i kontekstualno i tekstualno.

3. Izražavanje vremena hrvatskim adverbijalima položaja u vremenu

Polazeći od Kleinove (2009a) klasifikacije engleskih adverbijala položaja u vremenu, možemo i hrvatske klasificirati s obzirom na formalni kriterij. Hrvatske adverbijale položaja u vremenu tako možemo razvrstati u dvije temeljne skupine: sintaktički jednostavne i sintaktički složene, pri čemu bi sintaktički jednostavni adverbijali obuhvaćali kako one morfološki jednostavne (npr. *jučer, lani, sutra*) tako i one morfološki složene¹² (npr. *prekjučer, preklani, preksutra, sutradan*), a sintaktički složene moguće je dalje razvrstati ovisno o sintaktičkoj kategoriji u kojoj se ostvaruju, npr. kao imenske, priložne, prijedložne skupine ili zavisne surečenice (ili dopunjačke skupine prema engl. *complementizer phrase*, ili skraćeno CP).

Hrvatski adverbijali položaja u vremenu mogu dakle biti:

- (a) sintaktički jednostavni,¹³ npr. *tada, sada, jučer, prekjučer, danas, sutra, preksutra, sutradan, lani, preklani, sinoć, preksinoć, ljetos, jutros, navečer, dogodne, uskoro, popodne, jednom, nedavno, maločas*
- (b) sintaktički složeni:
  - (i) imenske skupine (NP), npr. *prošli utorak, sljedeće godine, ovu subotu, svaku srijedu, ranom zorom, to poslijepodne, prošlog ljeta, godine 2016., mjeseca svibnja, dana 5. svibnja 2021. godine*

¹² Premda bi preciznije bilo govoriti o izvedenim i složenim oblicima, ovdje nazivamo složenima i one koji su nastali izvođenjem, a sastoje se od više morfema.

¹³ Kao što je već istaknuto, sintaktički jednostavni adverbijali mogu se dalje razvrstati s obzirom na kriterij morfološke složenosti. Razlika između morfološki jednostavnih i složenih adverbijala ovisi dijelom i o tome uzima li se u obzir dijakronijski ili sinkronijski pristup. Tako bismo na primjer *sinoć* u slučaju sinkronijskoga pristupa mogli interpretirati kao morfološki jednostavni adverbijal, dok bismo ga interpretirali kao složeni ako bismo mu pristupili dijakronijski. Ovdje se nećemo upuštati u detaljnu raspravu o toj temi s obzirom na to da ona nadilazi ciljeve ovoga rada.

- (ii) priložne skupine (AdvP), npr. *još danas, već sutra, puno prije, danas popodne, jučer ujutro, rano ujutro, jučer u pet poslijepodne, kasno navečer*
- (iii) adpozicijske, tj. prijedložne i poslijeložne skupine (PP), npr. *prije dvije godine, oko Božića, poslije Krista, u drugom tisućljeću prije Krista, za tri dana, pod satom, nakon toga, u 12 sati, u 2021. godini, tri dana poslije, jedan dan prije, u to vrijeme, za vrijeme Cezara*
- (iv) zavisne surečenice (CP), npr. *kada/nakon što/prije nego što/pošto su se upoznali.*

U nastavku ćemo pobliže opisati neke hrvatske adverbijale položaja u vremenu koji smještaju događaj u prošlost. Polazimo od sintaktički jednostavnog adverbijala, priloga *tada* (3.1), a zatim promatramo uporabu sintaktički složenog adverbijala *u svoje vrijeme* (3.2). Potonji ćemo razmotriti prvo kao pripadnika porodice izraza *u POSS vrijeme* (3.2.1), a zatim kao višerječni izraz (engl. *multi-word expression*)¹⁴ (3.2.2). Naime, prije no što sagledamo izražavanje vremena adverbijalom *u svoje vrijeme* za čije se značenje ne može reći da je kompozicijske naravi, dovest ćemo ga u vezu s formalno gotovo istovjetnim mu adverbijalima položaja u vremenu koji se od njega razlikuju jedino u posvojnem izrazu koji se u njima nalazi, a koji može biti posvojna zamjenica (npr. *u njegovo/naše vrijeme*) ili posvojni pridjev (npr. *u Andrićevo/Krležino vrijeme*). Naposljetku ćemo razmotriti i njima nalik jednostavne adverbijale položaja u vremenu koji su u paradigmatском odnosu s prethodnima – *jednom, nekoć, nekad(a)* (3.3). Pritom ćemo se usredotočiti ponajprije na usporedbu adverbijala *jednom* i *u svoje vrijeme*.

Analizu vremenskih svojstava navedenih adverbijala provest ćemo na korpusnim primjerima njihove uporabe, a temeljit ćemo je na Haspelmathovu (1997) pristupu vremenskim adverbijalima. U nastojanju da utvrdimo sličnosti i razlike u načinu na koji smještaju događaj na vremensku os, uzet ćemo u obzir odnos RefT-a i LSit-a i njihovu eventualnu mogućnost izražavanja deikse i anafore.

---

¹⁴ U radu Batinić Angster i Angster (2018) utvrđuje se pripadnost adverbijala *u svoje vrijeme* kategoriji višerječnih izraza. Višerječne izraze (prema engl. *multi-word expression*) shvaćamo kao višočlane leksičke jedinice koje se odnose na jedan koncept (usp. Hüning i Schlücker 2015), a odlikuju se „različitim stupnjem sintaktičke učvršćenosti i semantičke kompozicionalnosti“ (Hüning i Schlücker 2015: 451). Pripadaju im različite višočlane jedinice od kolokacija do potpuno učvršćenih izraza poput frazema (usp. Masini 2005: 145).

U raspravi (3.4) sažet ćemo rezultate analize te ćemo izdvojiti kriterije za koje smatramo da su relevantni za klasifikaciju hrvatskih adverbijala položaja u vremenu i njihovo razlikovanje.

3.1. *Adverbijal tada*

Engleski prilog *then* ‘tada, onda’ u literaturi (npr. Levinson 1983: 74) navodi se kao primjer deiktičnog priložnog izraza nasuprot prilogu *now* ‘sada’, no isto tako za nj se kaže da je primjer anaforičnoga adverbijala (Schiffirin 1990; Klein 2009a: 65). Hrvatski prilog *tada*, koji bismo mogli nazvati bliskovrijednicom engleskoga *then* ‘tada, onda’, također je u suprotnosti s prilogom *sada*, dakle deiktičan je, a osim toga tumačenje njegove referencije ovisi o prisutnosti antecedenta koji je obično i sam vremenski adverbijal.¹⁵ Što se tiče odnosa između LSit-a i RefT-a koji se njime izražava, iz hrvatskih leksikografskih opisa toga priloga (npr. Anić 2000: 1175) mogu se iščitati dvije mogućnosti njegova tumačenja, ono istovremeno i ono sukcesivno, dok se eksplicitno ne navodi njegova deiktičnost, nego samo anaforička služba. Uzmimo u obzir nekoliko primjera upotrebe priloga *tada*:¹⁶

- (4) *Još dok su bili jako mali i Karlo i Hrcko govorili su engleski. Tada su bili puno bolji nego sada [...]*

U primjeru (4) nalaze se dvije rečenice. Prva rečenica sadrži vremenski adverbijal u obliku zavisne surečenice *još dok su bili jako mali* koja određuje neki trajni vremenski interval u prošlosti. Ova vremenska surečenica predstavlja RefT događaja izraženog glavnom rečenicom (LSit) *i Karlo i Hrcko govorili su engleski*. U ovom se slučaju RefT i LSit vremenski podudaraju, točnije istovremeni su jer smještaju događaj na isti položaj na vremenskoj osi. Izražavaju ono što Haspelmath (1997: 29) naziva istovremenim položajem (engl. *simultaneous location*).

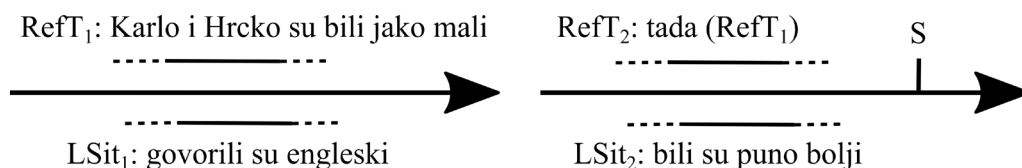
U drugoj se rečenici adverbijal *tada* odnosi na vremensko određenje prve rečenice i postavlja LSit *su bili puno bolji* na vremensku os u vrijeme koje odgovara vremenu izraženom adverbijalom iz prve rečenice za koji se *tada* vezuje uspostavljaajući s njim odnos koreferencije. *Tada* tako određuje RefT kao vrijeme koje je is-

¹⁵ Zanimljivo je u tom kontekstu primijetiti da je *tada* postalo od pokazne zamjeničke osnove *to-* (Matasović 2008: 249, 228).

¹⁶ Svi primjeri uporabe analiziranih adverbijala preuzeti su s hrWaC-a (Ljubešić i Klubička 2014) kojemu smo pristupili putem platforme SketchEngine dostupne na poveznici: <https://www.sketchengine.eu/>. Korpusu hrWaC može se pristupiti i izravno na poveznici: https://www.clarin.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=

tovremeno s vremenom koje izražava njegov antecedent. Analizu vremena izražena u primjeru (4) možemo grafički prikazati kao na slici 3.¹⁷

Slika 3. Grafički prikaz primjera (4)

Promotrimo međutim jedan primjer u kojemu adverbijal u svojstvu antecedenta priloga *tada* ne izražava istovremenost, nego prijevremenost u odnosu na RefT.

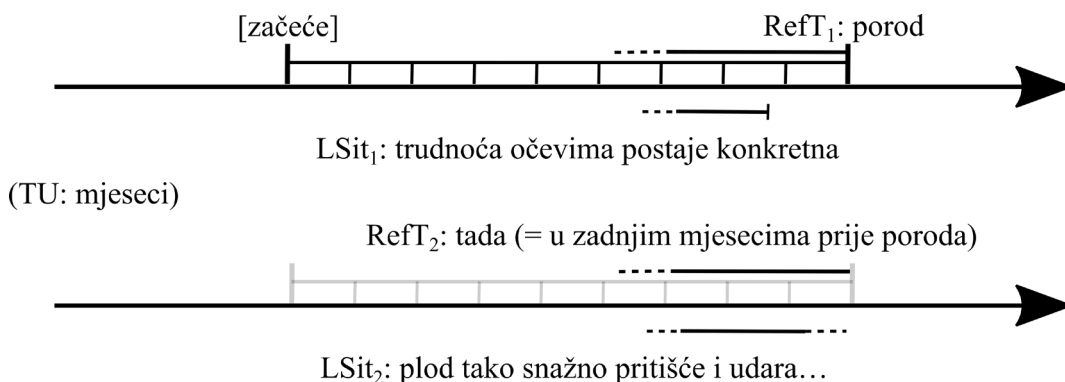
- (5) *Trudnoća očevima postaje konkretna u zadnjim mjesecima prije poroda. Tada plod tako snažno pritišće i udara trbušnu stijenkku da se pokreti izvana mogu dobro osjetiti.*

Prilog *tada* u (5) – kako je prikazano na slici 4 – označuje istovremenost RefT₂ s vremenom u koje je smješten LSit₁ iz prethodne rečenice – *trudnoća očevima postaje konkretna*. To je vrijeme određeno složenim adverbijalom *u zadnjim mjesecima prije poroda* koji određuje vremensko razdoblje kvantificirano kao nekoliko mjeseci neposredno prije drugoga trenutka – trenutka poroda. Prijedlog *prije* u prijedložnoj skupini *prije poroda* određuje odnos prijevremenosti s obzirom na RefT₁ *porod*. Može se reći da je antecedent priloga *tada* prijedložna skupina *u zadnjim mjesecima prije poroda* s kojim je istovremen LSit₂ uveden prilogom *tada* – *plod tako snažno pritišće i udara trbušnu stijenkku da se pokreti izvana mogu dobro osjetiti*. Treba primijetiti, međutim, da *tada* u ovom primjeru nije istovremen s RefT₁ *porod* iz prve rečenice. Primjer (5) možemo prikazati grafički kao na slici 4.¹⁸

Adverbijal *tada*, kako smo utvrdili, u oba se primjera odlikuje anaforičnošću, što se ne može međutim reći i za svojstvo deiktičnosti. U primjeru (4) *tada* se ujedno suprotstavlja sadašnjosti zbog prisutnosti adverbijala *sada* u istoj rečenici, zbog čega možemo tvrditi da je i deiktičan.

¹⁷ Sve rabljene kratice protumačene su u pododjeljku 2.1.

¹⁸ Kratica TU (prema engl. *tense unit*) podrazumijeva vremensku jedinicu kojom se kvantificira vrijeme, odnosno njome se određuje vremenski raspon (usp. pododjeljak 2.1.).

Slika 4. Grafički prikaz primjera (5)

Primjer (5) s druge strane oprimjeruje bezvremensku sadašnjost, premda su svi njegovi glagoli u prezentu, tako da je događaj koji je u njemu prikazan lišen bilo kakve veze s vremenom govorenja (S). Stoga možemo utvrditi da u (5) prilog *tada* ima isključivo anaforičnu narav.

Dok primjer (4) pokazuje upotrebu priloga *tada* u odnosu na neki prošli događaj, a rečenica u (5) oprimjeruje uporabu priloga *tada* lišenu jasnog odnosa s vremenom govorenja (S), u (6) pak navodimo primjer s prilogom *tada* koji se odnosi na događaj smješten u budućnost i koji pokazuje da se *tada* može odnositi i na budući RefT.

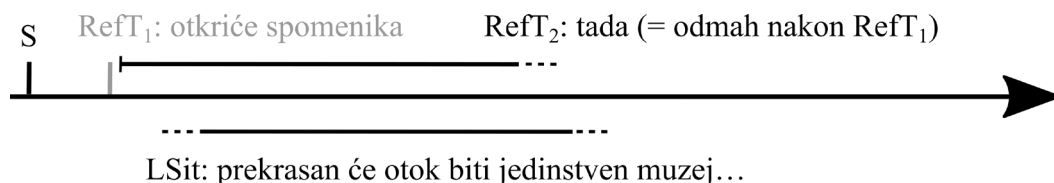
- (6) *Kada na brijunskim otocima još neotkriveni i gotovo nepristupačni spomenici iz svih razdoblja – od ranih perioda predromanske Istre sve do 16. stoljeća, budu otkriveni i dostupačni [sic!] istraživanjima, tada će prekrasan otok biti jedinstven muzej bogat arhitektonskim inventarom visoke umjetničke i povijesne vrijednosti.*

U ovom je slučaju (v. sliku 5) *tada* u anaforičnom odnosu s antecedentom koji odgovara čitavoj zavisnoj surečenici kojom se utvrđuje neko anteriorno vrijeme posteriorno vremenu govorenja (S). Adverbijal *tada* smješta LSit *prekrasan će otok biti jedinstven muzej (...)* na vremensku os posteriorno u odnosu na neki drugi RefT, i to kao neposredno sukcesivan RefT-u (označenom kao RefT₁) koji odgovara trenutku otkrića spomenika.¹⁹

¹⁹ Treba međutim primijetiti da LSit neposredno slijedi punktualnom vremenskom intervalu (*budu otkriveni*) te je istovremen s trajnim događajem (*budu dostupačni*) koji se pak može shvatiti kao susljedan drugom punktualnom koji ostaje implicitan – npr. *postanu dostupačni*. Premda je interakcija vremenskih adverbijala s glagolskim kategorijama vida i akcionalnosti zanimljiva tema (npr. u mađarskom se njome bavio Kiefer 2009), u hrvatskom bi je jeziku tek trebalo istražiti te se u ovom radu nećemo dalje upuštati u raspravu o njoj.

Što se tiče deikse, *tada* sam po sebi nije deiktičan prilog, no moglo bi se reći da uspostavlja deiktičan odnos s vremenom govorenja (S) posredstvom anaforičkog odnosa s antecedentom iz prethodne surečenice koji je postavljen u budućnost u odnosu na S.²⁰

Slika 5. Grafički prikaz primjera (6)

Zaključno možemo reći da je *tada* anaforičan adverbijal položaja u vremenu, dok samo može, a ne mora, biti deiktičan. Premda može izražavati i odnos sukcesivnosti ili susljednosti dvaju događaja, uvidom u korpusne primjere čini nam se ipak da je njegova temeljna funkcija uspostavljanje odnosa istovremenosti.²¹ U kontekstu proučavanja načina na koji različita jezična sredstva izražavaju vrijeme, zanimljivo je primijetiti da je analiza uporabe adverbijala *tada* pokazala njegovu mogućnost smještanja događaja u prošlost i budućnost isključujući pritom sadašnjost, što, kako smo vidjeli u 2.2., nije potvrđeno za glagolska vremena.

3.2. Adverbijal u svoje vrijeme kompozicijske i nekompozicijske naravi

Utvdili smo da je *tada* adverbijal položaja u vremenu koji je anaforične naravi, a moglo bi se očekivati da će i adverbijal *u svoje vrijeme* biti anaforičan s obzirom na to da sadrži povratno-posvojni izraz kojemu je anaforičnost svojstvena (Batinić Angster 2017; 2020). Čini se, međutim, prema dosadašnjim spoznajama iznesenima u Batinić Angster i Angster (2018) da se mogu prepoznati dvije interpretacije prijedložne skupine *u svoje vrijeme*: jedna kompozicijske, a druga nekompozicijske naravi.

Kompozicijsko tumačenje imao bi tako adverbijal *u svoje vrijeme* shvaćen kao *u POSS vrijeme* gdje položaj POSS može zauzeti bilo koji posvojni izraz, bilo povratan

²⁰ I u ovom kontekstu moglo bi se istaknuti da bi bilo korisno istražiti interakciju vremena i akcionalnosti kao glagolskih kategorija s vremenskim adverbijalima.

²¹ Po tomu se svojstvu *tada*, primjećujemo, suprotstavlja prilogu *onda* koji pak možda češće izražava upravo sukcesivnost, što ostaje za istražiti, dok se u nekim jezicima oba odnosa izražavaju istim prilogom (npr. engl. *then* 'tada, onda' ili tal. *allora* 'tada, onda').

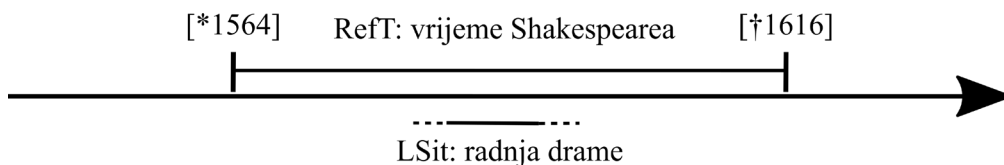
(POSS.REFL)²² kao *svoj* bilo nepovratan kao npr. *njegov* ili *Ivanov*. Adverbijal *u svoje vrijeme* s druge strane može se smatrati i višerječnim izrazom čije značenje ne može (barem ne u potpunosti) biti kompozicijske naravi (Batinić Angster i Angster 2018).

Da bismo utvrdili razlikuju li se zaista ova dva naizgled slična (ako ne i istovjetna) složena adverbijala položaja u vremenu s obzirom na način na koji smještaju događaj na vremensku os, razmotrit ćemo i komentirati njihovu uporabu u dvama zasebnim pododjeljcima (3.2.1. i 3.2.2).

3.2.1. Adverbijal u POSS(.REFL) vrijeme

Kompozicijsko tumačenje adverbijala *u POSS(.REFL) vrijeme* s povratnom sastavnicom oprimjeruje (7), rečenica koja se može prikazati kao na slici 6.

- (7) od ukupno 36 drama, samo je jednu [Shakespeare]_i smjestio **u svoje_i vrijeme**.

Slika 6. Grafički prikaz primjera (7)

U ovom se primjeru vrijeme na koje se odnosi prijedložna skupina utvrđuje putem odnosa koji povratno-posvojni izraz *svoj*, koji se u njoj nalazi, uspostavlja s antecedirajućim mu subjektom iz iste surečenice – *Shakespeare*, odnosno posredno s referentom te vlastite imenice.²³ Slijedeći Haspelmathovo (1997) razmatranje izražavanja vremena vremenskim adverbijalima, RefT u ovom se primjeru može protumačiti kao ‘vrijeme u kojem je živio Shakespeare’ ili ‘Shakespeareovo vrijeme’. Riječ je o vremenu koje je utvrdivo na osnovi enciklopedijskoga znanja o Shakespeareu, a odnosi se na vrijeme u kojem je on živio i koje se može izraziti kao razdoblje omeđeno kalendarskim odrednicama – između 1564. i 1616. godine.

²² Glosa POSS.REFL sastoji se od glose POSS (koja znači ‘posvojni izraz’ prema engl. *possessive*) i REFL (koja znači ‘povratni izraz’ prema engl. *reflexive*). Složena glosa POSS.REFL podrazumijeva povratno-posvojni izraz (prema engl. *possessive reflexive*). Obje su preuzete iz lajpciških pravila glosiranja (engl. *Leipzig glossing rules*).

²³ Vlastitim je imenicama, naime, referencija svojstvena, dok je referencijska nemoć, i posljedično anaforičnost, svojstvena povratnim izrazima kao što je to *svoj*. Više o tome u Batinić Angster (2017; 2020).

Određivanje LSit-a u ovom je primjeru problematično jer sam glagol *smjestiti* podrazumijeva vremensku dopunu, dovodeći u suodnos rečenične sudionike – Shakespearea, dramu i vrijeme njezine radnje. Dakle, da bi se Haspelmathov (1997) pristup vremenskim adverbijalima mogao primijeniti i u analizi ovoga primjera, bilo bi ga potrebno malo prilagoditi. LSit bi se prema tome trebao shvatiti kao ‘radnja drame’, tj. vrijeme u koje je radnja drame smještena.

Adverbijal položaja u vremenu *u svoje vrijeme* koji može biti protumačen kompozicijski kao u primjeru (7) zapravo pripada široj porodici adverbijala koji se mogu sažeti u strukturi *u POSS vrijeme*, čije bi se značenje moglo parafrazirati kao ‘u vrijeme X-a’.

Kao što smo već istaknuli u uvodu ovog odjeljka (3.2), *u svoje vrijeme* u kompozicijskoj uporabi od ostalih se adverbijala tipa *u POSS vrijeme* razlikuje samo po tome što sadrži povratni izraz – dakle POSS.REFL – koji, da bi ga se moglo protumačiti, mora unutar iste surečenice imati ostvaren odnos sa subjektivnim antecedentom kojemu je utvrdio referent (usp. Batinić Angster 2017; 2020). Za razliku od njega nepovratna posvojna zamjenica (npr. *njegovo* u (8) i (9)) ne veže se za subjektivni antecedent u istoj surečenici, nego će ili biti koreferentna s objektom iste surečenice (8) ili s nekim antecedentom na međurečeničnoj razini (9).

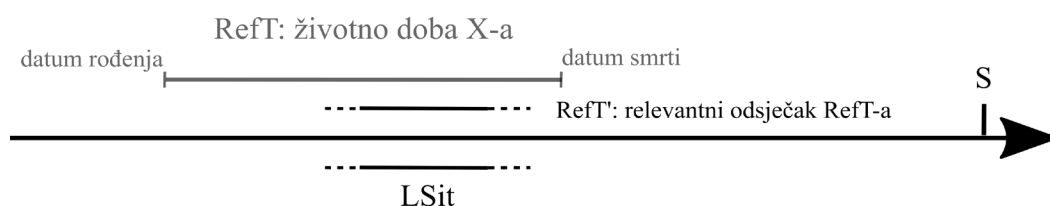
- (8) *Newcomba su na žalost u njegovo vrijeme ignorirali.*
- (9) *Nakon Atatürka, najcjedenija politička osobnost u Turskoj bio je Turgut Özal [...] U njegovo vrijeme prosječna godišnja stopa gospodarskog rasta iznosila je 5,2 posto.*

Vremenski adverbijal *u POSS vrijeme* smješta LSit na vremensku os posredstvom odnosa posvojnog izraza s nekim imenskim antecedentom čije je vrijeme utvrdivo. Tako se na primjer *u njegovo vrijeme* u (8) tumači kao ‘u vrijeme Newcomba’, a u (9) kao ‘u vrijeme Turguta Özala’. Treba istaknuti međutim da je za precizno tumačenje vremenskoga razdoblja u koje se smješta LSit potrebno posegnuti za enciklopedijskim znanjem jer se npr. adverbijalom *u njegovo vrijeme* u (9) vjerojatno podrazumijeva vrijeme u kojem je Turgut Özal bio premijer (1983–1989) ili predsjednik Turske (1989–1993). Vjerojatno je dakle u pitanju neko relevantno razdoblje njegova djelovanja.

Široj porodici adverbijala značenja ‘u vrijeme X-a’ pripadaju i prijedložne skupine (*u X-ovo vrijeme*)²⁴ u kojima se, umjesto zamjenice, nalazi posvojni pridjev kao na primjer u (10).

- (10) *Ali u Shakespeareovo vrijeme postojala je riječ koja se slično pisala i izgovarala [...]*

Vremensko razdoblje na koje se odnosi adverbijal u ovom primjeru, baš kao u slučaju posvojnih zamjenica, odgovara vremenu u kojem je živjela jedna povijesna ličnost. To je vremensko razdoblje RefT u koji je smješten LSit *postojala je riječ koja se slično pisala i izgovarala*, kako je prikazano na slici 7.

Slika 7. Grafički prikaz primjera (8–10)

Za razliku međutim od posvojne zamjenice trećega lica, posvojnem pridjevu svojstvena je referencijalnost s obzirom na to da je izveden iz vlastite imenice. Stoga možemo reći da ovako ustrojen adverbijal kojega je sastavnim dijelom posvojni pridjev nije ni anaforičan ni deiktičan.

Navedenim primjerima nismo iscrpili sve inačice adverbijala položaja u vremenu tipa *u POSS vrijeme*. Na mjestu posvojnog izraza mogu se ostvariti i posvojne zamjenice prvoga i drugoga lica. Za takve bismo adverbijale mogli kazati da su zapravo deiktični, a ne anaforični, stoga što se njihovi referenti mogu utvrditi neovisno o prisutnosti antecedenta u kotekstu. Naime, posvojne izvedenice ličnih zamjenica prvoga i drugoga lica upućuju na koga u kontekstu govorne situacije – na govornika i/ili sugovornika (11–13) – pa su kao takvi deiktici.

- (11) *U moje vrijeme, trava je bila nešto što smo kosili, a ne pušili.*
- (12) *Opet s druge strane Stariji ne mogu objektivno govoriti o mladima. U vaše vrijeme mladost je završavala poslije mature; danas se mladost proteže sve do tridesetih godina.*

²⁴ *U X-ovo vrijeme* u ovom se radu radi jednostavnosti odnosi i na prijedložne skupine s posvojnim pridjevima sa sufiksom *-in*, tj. obuhvaća i *u X-ino vrijeme*.

Treba ipak primijetiti da nije jednostavno protumačiti RefT u primjerima (11) i (12) jer vrijeme koje adverbijali u njima izražavaju ne odgovara vremenu koje je deiktički određeno kontekstom govorne situacije. Oni naime ne znače ni vrijeme govorenja ni nužno cijelo vremensko razdoblje postojanja govornika/pisca ili sugovornika/čitatelja, već samo odsječak toga vremena u prošlosti koji je relevantan za ono o čemu se govori.

U primjeru poput (13), s druge strane, *u naše vrijeme* odgovara suvremenom dobu, tj. vremenu koje dijele govornik/pisac i sugovornik/čitatelj.

(13) *Potom slijedi priča s američke strane meksičko-američke granice, smještena u naše vrijeme.*

Zaključno možemo utvrditi da svi pripadnici porodice adverbijala *u POSS vrijeme* dijele neka svojstva: znače neko vrijeme koje odgovara vremenu postojanja referenta ('vrijeme X-a') koje se rabi kao RefT te, poput *tada*, određuju odnos istovremenosti između RefT i LSit. Odnos istovremenosti uspostavlja se pritom prijedlogom *u* (za razliku primjerice od prijedloga *prije* u (5)). Razlika među njima sastoji se u načinu na koji utvrđuju referenta posvojnog izraza. Referent povratno-posvojne i posvojnih zamjenica trećega lica određuje se na anaforičan način, i to na unutarrečeničnoj odnosno na nadrečeničnoj razini. U slučaju posvojnih pridjeva sama osnova iz koje su izvedeni jest referencijalna. Zamjenice prvoga i drugoga lica s druge strane deiktički utvrđuju referenta na kojeg se odnose.

Utvrđivanje referenta posvojnog izraza ipak nije dostatno da bi se odredilo precizno omeđeno vrijeme na koje se odnosi adverbijal. U tom smislu granice postojanja referenta čine samo maksimalno vremensko razdoblje RefT. U slučaju u kojem se RefT odnosi na čovjeka tumačenje se suzuje na neko relevantno razdoblje u njegovu životu, npr. vrijeme njegova znanstvenoga/umjetničkoga/političkoga djelovanja. Kad je riječ o referentima zamjenica prvoga i drugoga lica, vidjeli smo da RefT koji je izražen adverbijalom *u POSS vrijeme* ne mora nužno uključivati vrijeme govorenja, nego može također upućivati na neko vrijeme u prošlosti koje se smatra relevantnim.

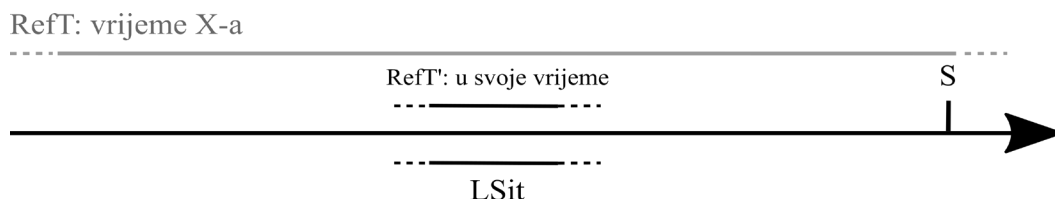
3.2.2. *Adverbijal* u svoje vrijeme

U korpusu se nalaze primjeri poput (14) i (15) u kojima se tumačenje vremenskog adverbijala *u svoje vrijeme* ne može odrediti jednostavno utvrđujući antecedenta povratno-posvojne zamjenice *svoj* i analizirajući, na temelju tog odnosa, *u POSS vrijeme* kao 'u vrijeme X-a', kao što smo to učinili interpretirajući primjer (6).

(14) *Damanhuri je za 21. stoljeće ono što je Assisi bio u svoje vrijeme.*

(15) *U svoje vrijeme [svadbene svečanosti] su trajale i po nekoliko dana.*

Primjeri (14) i (15) prikazani su na slici 8.²⁵

Slika 8. Grafički prikaz primjera (14) i (15)

Za razliku od primjera (7) u kojem je *svoj* bio vezan za subjektnu imensku skupinu iz iste surečenice i na temelju kojeg smo odnosa mogli utvrditi položaj na vremenskoj osi na koji se odnosio adverbijal *u svoje vrijeme*, u primjerima (14) i (15) referenti rečeničnih antecedirajućih imenskih skupina nemaju određeno i ograničeno vrijeme postojanja kao što to ima pisac Shakespeare kao referent subjekta u (7). Premda se *Assisi* u (14) i *svadbene svečanosti* u (15) ostvaruju kao rečenični antecedenti anafore *svoj*, problem nastaje kada pokušamo semantički utvrditi RefT koji bi odgovarao vremenu postojanja Assisija, odnosno svadbenih svečanosti, a koji je smješten u prošlost u odnosu na vrijeme govorenja (S). Da bi se utvrdilo koje je to vrijeme, naime, nije dostatno utvrditi vrijeme referenta antecedenta, nego je potrebno posegnuti za širim znanjem o svijetu, odnosno za enciklopedijskim znanjem.

Poput primjera koje smo razmotrili u 3.2.1., s adverbijalom *u svoje vrijeme* poistovjećuje se neko ograničeno vrijeme (označeno na slici 8 kao RefT') u širem vremenskom intervalu koji u ovom slučaju uključuje i sadašnjost i daleku prošlost – vrijeme Assisija na prijelazu iz 12. u 13. st. kada je u njemu djelovao sv. Franjo Asiški. U postupku tumačenja vremena i u ovom je slučaju potrebno osloniti se na (enciklopedijsko) znanje o svijetu te ono ne ovisi o vremenu postojanja referenta antecedenta.

Imajući to na umu, primjer (15) teže je protumačiti jer čak ni enciklopedijsko znanje ne pruža pomoć u utvrđivanju preciznoga trenutka u prošlosti (RefT') na koji se odnosi adverbijal *u svoje vrijeme*. Njegovo značenje slično je onomu nekih

²⁵ U njoj se prvi put pojavljuje kratica RefT' kojom se nastoji obuhvatiti složenost tumačenja vremena na koje se odnosi višerječni izraz *u svoje vrijeme*. U nastavku će biti pojašnjena.

drugih vremenskih priloga koji smještaju događaj u prošlost, poput *svojevremeno/svojedobno* ili *jednom, nekoć, nekada*:

- (16) *Svojevremeno/svojedobno/nekada/nekoć/jednom* [svadbene svečanosti] su trajale i po nekoliko dana.

Promotrimo sada još jedan primjer uporabe adverbijala *u svoje vrijeme*:

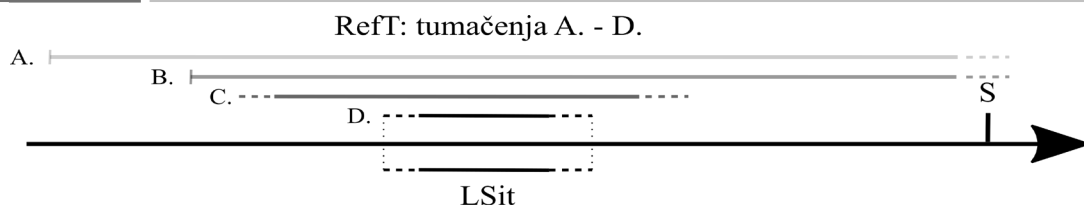
- (17) *Samsung je prvi na svim tablicama i vodeći je proizvođač mobitela (23,7 posto) dok svi ostali moraju „grabiti“ korisnike gdje god stignu budući da je cijela situacija alarmanтна pogotovo za tvrtke HTC i Nokia. Nokia je u svoje vrijeme znala prodati i nekoliko stotina milijuna primjeraka dok ovih „10 milijuna prodanih Lumia“ uređaja jednostavno ne predstavlja neku vrijednost na tržištu, ali ne izaziva niti poštovanje od strane drugih takmaca koji žive i rade za danas kako i to uvijek biva u svijetu IT biznisa.*

U razmatranju primjera (17) subjekt *Nokia* možemo smatrati rečeničnim antecedentom anafore *svoj*, no možemo se zapitati kojem bi točno vremenu u ovom primjeru odgovarao RefT, odnosno kako bismo protumačili adverbijal *u svoje vrijeme*. Da bi se odgovorilo na to pitanje, potrebno je opet posegnuti za znanjem o svijetu. Pri tumačenju nailazimo na problem jer znamo da *Nokia*, koja je osnovana 1865. godine, postoji i danas.²⁶

Razdoblje postojanja *Nokije* označeno kao A. na slici 9 moramo isključiti kao moguće tumačenje s obzirom na to da je tema usporedba *Nokije* s jednim drugim proizvođačem mobilnih telefona. Možemo smatrati relevantnim razdoblje B. koje započinje kada je *Nokia* započela s prodajom mobilnih telefona, odnosno od kraja osamdesetih godina 20. stoljeća do danas. Čini se međutim da se ovo tumačenje odnosi na predugo vremensko razdoblje, stoga bismo mogli uzeti u obzir i mogućnost tumačenja C., koje je svedeno na vrijeme u kojem je *Nokia*, osim što je proizvodila mobilne telefone, bila i jedan od njihovih najvećih proizvođača. Tako shvaćen RefT uključuje kraće razdoblje, ono od kraja 90-ih do početka prvoga desetljeća novoga stoljeća s vrhuncem koji je brend dosegnuo 2007. godine.

Treba međutim priznati da ove informacije, čak i ako su poznate govorniku/autoru teksta, nisu lako dostupne prosječnom sugovorniku/čitatelju, no moguće je da se on ipak može sjećati nekadašnjeg uspjeha ovoga proizvođača mobilnih telefona u bliskoj prošlosti.

²⁶ Podatci o *Nokiji* preuzeti su sa stranice <https://en.wikipedia.org> (datum pristupa 8. 4. 2021.).

Slika 9. Grafički prikaz primjera (17)

Ono što želimo pokazati dugom raspravom o ovome primjeru jest to da se pomnijom analizom primjećuje da se anaforičnost povratno-posvojne zamjenice *svoj* u ovim upotrebama svodi na njezin sintaktički odnos s antecedentom, dok adverbijal u cjelini značenjski samo rubno iskorištava taj odnos.²⁷

Slika 9 prikazuje progresivno suženje vremenskoga razdoblja od A. – koje predstavlja kompozicijsko tumačenje adverbijala *u svoje vrijeme* ('vrijeme (postojanja) Nokije') – do D. u kojem su RefT i LSit istovremeni. To suženje pokazuje kako između *u POSS.REFL vrijeme*, čije je značenje kompozicijske naravi, i *u svoje vrijeme*, za koji smo rekli da kao višerječni izraz nema kompozicijsko značenje, postoji kontinuum zbog čega je za mnoge primjere teško odrediti je li i u kojoj mjeri utvrđivanje referenta rečeničnog antecedenta nužno za tumačenje vremena na koje se odnosi adverbijal.

Vremenski adverbijal *u svoje vrijeme* može smjestiti LSit u budućnost, dakle u odnos poslijevremenosti s obzirom na S te se tada može protumačiti kao 'u pravo vrijeme, kada za to bude vrijeme':

(18) *Autoritet svećenstva će biti tema našeg razmatranja u svoje vrijeme.*

(19) *Kad on bude intervenirao, dat će svoj vinograd ljudima koji će mu u svoje vrijeme dati plodove.*

Tumačenje vremena u ovim primjerima ne ovisi o utvrđivanju mogućeg antecedenta povratno-posvojne zamjenice *svoj*. Naime pitanje je postoji li uopće njezin sintaktički antecedent i koji bi to bio, zbog čega je njezina referencija neodređena, a neodređen ostaje i adverbijal. Adverbijal u ovim primjerima dakle ne tumači se kompozicijski, stoga oprimjeruje uporabu višerječnog izraza. Vrijeme koje se njime izražava može se shvatiti kao neko vrijeme koje je najprikladnije za ostvarenje prikazanoga događaja. Radi se dakle o nekom neodređenom trenutku u budućnosti

²⁷ Zanimljivo je da talijanska istovrijednica ovoga hrvatskog adverbijala *a suo tempo* ne treba uspostaviti čak ni sintaktički odnos s antecedentom, što potvrđuju brojni primjeri njegove uporabe u kojima antecedent nije odgovarajućega lica (usp. Batinić Angster i Angster 2018). Naime zamjenica *suo* 'njegov, njezin, svoj' inače je ograničena na antecedente trećega lica jednine, dok su gramatički ovjerene i rečenice u kojima antecedenti adverbijala nisu trećega lica jednine.

koji, međutim, nije ujedno neki nasumično odabran trenutak. Osim toga može se primijetiti da je idiomatizacija višerječnog izraza *u svoje vrijeme* najviše izražena u njegovoj uporabi u budućnosti.²⁸

Zaključno, s obzirom na oslabljenu ili nepostojeću vezu povratno-posvojne zamjenice *svoj* u vremenskom adverbijalu *u svoje vrijeme* s antecedentom, njegovo značenje blisko je značenju vremenskih priloga koje ćemo razmotriti u sljedećem pododjeljku.

3.3. Drugi adverbijali položaja u vremenu: jednom, nekoć, nekad(a)

U 3.2.2. utvrdili smo da je adverbijal položaja u vremenu *u svoje vrijeme* bliskoznačan priložima *jednom*, *nekoć*, *nekada*. Među njima nalazimo dva adverbijala koji, osim izražavanja položaja na vremenskoj osi, mogu označivati i učestalost prikazane radnje odnosno događaja. *Jednom* tako može biti istoznačan priložima *jedanput* i *jednokratno* (Anić 2000: 370), dok *nekada* jedno od svojih značenja dijeli s priložima *katkada*, *ponekad*, *kadikad*, odnosno može značiti ‘s vremena na vrijeme’ (Anić 2000: 610). U takvoj uporabi pripadaju skupini vremenskih adverbijala učestalosti (engl. *adverbials of frequency*; Klein 2009a: 66). U nastavku ćemo se osvrnuti na njihovu funkciju smještanja događaja na vremensku os.

Adverbijali *jednom*, *nekoć* i *nekada* smještaju događaj u neko neodređeno vrijeme u davnoj prošlosti (usp. Anić 2000: 370, 610). Treba međutim primijetiti da, poput adverbijala *u svoje vrijeme* i *tada*, prilog *jednom* označuje neko vrijeme u prošlosti ili budućnosti koje isključuje sadašnje vrijeme, suprotstavljajući se tako prilogu *sada*. *Nekoć* i *nekad(a)*, ali i složenica *svojevremeno/svojedobno*, za razliku od njih, mogu se odnositi isključivo na neko prošlo vrijeme.

Priložima *jednom*, *nekoć*, *nekad(a)* – za razliku od kvantificiranih adverbijala (v. gore 2.1) poput *jučer*, *lani*, *prije mjesec dana* – nije svojstveno izraziti određeno vrijeme u prošlosti na koje se odnose. U tome su nalik prilogu *tada*, no za razliku od njega ne uspostavljaju koreferentan odnos s nekim prethodno spomenutim vremenskim adverbijalom, tako da nisu anaforični. U tom smislu oni ne mogu označavati odnos istovremenosti s nekim prošlim RefT-om uvedenim u kontekst, već se njima uspostavlja odnos prijevremenosti s obzirom na vrijeme govorenja, dakle

---

²⁸ Zahvaljujemo anonimnom recenzentu na isticanju ovog aspekta idiomatizacije višerječnog izraza *u svoje vrijeme*. Osim toga treba istaknuti i da se slažemo s primjedbom koju navodi drugi anonimni recenzent – da se značenje vremena koje opisujemo kao „najprikladnije za ostvarenje prikazanoga događaja“ (gore u tekstu) odnosi i na *Sve u svoje vrijeme*.

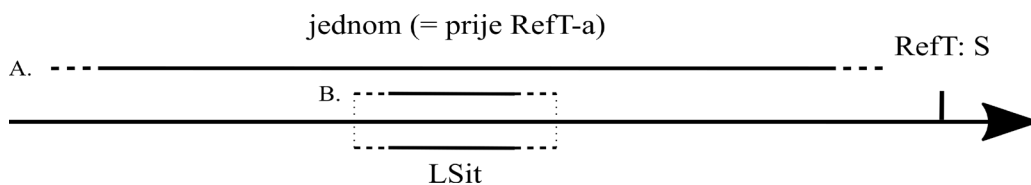

RefT jest S te *jednom*, *nekoć*, *nekada* znače ‘PRIJE RefT-a’. Stoga možemo reći da su deiktični.

S obzirom na to da od njih samo *jednom* s adverbijalom *u svoje vrijeme* dijeli i mogućnost smještanja događaja u budućnost, usredotočit ćemo se na usporedbu tih dvaju adverbijala. Dok je razlika između *tada* i *jednom* poprilično jasna, možemo se pitati u čemu se razlikuju *jednom* i *u svoje vrijeme*. Promotrimo primjer (20).

(20) *Manje više svi zaključavaju mobitele na svoje mreže. Čini mi se da je Tele jednom prodavao pojedine modele otključane.*

Kako smo već istaknuli, *jednom* smješta LSit (ovdje: *Tele (je) prodavao pojedine modele otključane*) na vremensku os u neki neodređen trenutak koji prethodi vremenu govorenja (S), a koji je samo jedan odsječak razdoblja A. na slici 10.

Slika 10. Grafički prikaz primjera (20)

LSit smješten je dakle u vremenski odsječak B. koji je sadržan u širem vremenskom razdoblju A. Treba međutim istaknuti da *jednom* ne daje precizne informacije o granicama toga vremenskog odsječka prikazanoga kao B. na slici 10.

Čini se prema tome da se razlika između adverbijala *u svoje vrijeme* i *jednom* neutralizira s obzirom na to da oba upućuju na neko neodređeno razdoblje u prošlosti (ili budućnosti). Usporedimo li prikaz za *u svoje vrijeme* i *jednom* na slikama 8, 9 i 10, možemo primijetiti da se razlika između njih tiče isključivo načina na koji tumačimo RefT, no i ta se razlika ukida spoznajom o oslabljenom ili nepostojećem odnosu između povratno-posvojne zamjenice *svoj* adverbijala *u svoje vrijeme* i njezina antecedenta. Kao posljedica toga promišljanja slika 10 trebala bi prikazivati i primjer (17) jer i u njemu RefT podrazumijeva S.

Na osnovi intuicije međutim možemo priznati da bi se ova dva adverbijala ipak mogla razlikovati u uporabi. Čini nam se naime da je pri uporabi adverbijala *u svoje vrijeme* govornik u stanju odrediti vrijeme LSit-a, što odabire ne učiniti upora-

bom tog adverbijala, dok je moguće da u slučaju priloga *jednom* govornik nije u stanju utvrditi točno vrijeme LSit-a.²⁹

3.4. Kriteriji za razlikovanje adverbijala položaja u vremenu

Adverbijali položaja u vremenu koje smo razmotrili pokazuju da je potrebno utvrditi kriterije po kojima bi se mogli razlikovati. Možemo izdvojiti deiksu kao jedan od kriterija.

Svi istraživani adverbijali daju vremensko određenje deiktičke naravi s obzirom na to da izražavaju položaj nekog događaja (LSit-a) na vremenskoj osi s obzirom na vrijeme govorenja (S). LSit je pritom smješten u prošlost (ili budućnost) u odnosu na *sada*.³⁰ Promatrani adverbijali razlikuju se s obzirom na to smještaju li LSit na vremensku os anteriorno ili posteriorno u odnosu na S.

Kriterij deikse može se podijeliti na tri parametra (v. tablicu 2): jedan koji utvrđuje istovremenost s vremenom govorenja (= S, 'istovremeno sa S'), jedan koji utvrđuje poslijevremenost u odnosu na vrijeme govorenja (> S, 'poslije S') i jedan koji utvrđuje prijevremenost u odnosu na vrijeme govorenja (< S, 'prije S'). Na temelju njih moguće je klasificirati ne samo proučavane nego i neke druge adverbijale položaja u vremenu, npr. *sada*, *sutra*, *za tjedan dana* itd.

Kao što vidimo u tablici 2, *sada* i *tada* komplementarni su s obzirom na kriterij deikse, dok su *tada*, *u svoje vrijeme* i *jednom* ekvivalentni te se razlikuju od *nekad(a)* i *nekoć* po svojstvu smještanja LSit-a posteriorno u odnosu na S. Što se tiče adverbijala koji sadrže posvojni izraz, pretpostavljamo da mogu smjestiti LSit poslije S-a, no bilo bi potrebno provesti daljnju analizu takvih potvrda u korpusu, što je u tablici označeno upitnikom. U tablici 2 nalaze se i neki adverbijali položaja u vremenu koje nismo razmotrili u radu, a kojima je ili svojstveno smještanje događaja u prošlost (*jučer*, *prije tjedan dana* itd.) ili u budućnost (*sutra*, *za tjedan dana* itd.).

Kriterij deikse međutim nije jedini koji smo uzeli u obzir razmatrajući adverbijale položaja u vremenu *tada*, *u POSS vrijeme*, *u svoje vrijeme* te *jednom*, *nekad(a)* i *nekoć*.

²⁹ Anonimni recenzent primjećuje osim toga da se govornikova nesigurnost u vezi s uporabom priloga *jednom* u primjeru (20) očituje i uporabom glagola *čini se*, čime se govornik dodatno ograđuje od informacije koju daje.

³⁰ Isključujemo pritom slučaj LSit-a za koji se može reći da je lišen veze s vremenom govorenja kao u primjeru (5).

Tablica 2. Adverbijali položaja u vremenu: kriterij deikse

	< S	= S	> S
<i>sada</i>	–	+	–
<i>tada</i>	+	–	+
<i>u</i> POSS.3SG/PL.M/F/N <i>vrijeme</i> <i>u</i> POSS.REFL <i>vrijeme</i> <i>u</i> X-ovo <i>vrijeme</i>	+	–	+ [?]
<i>u</i> POSS.1SG/PL <i>vrijeme</i> <i>u</i> POSS.2SG/PL <i>vrijeme</i>	+	±	+ [?]
<i>u svoje vrijeme</i>	+	–	+
<i>jednom</i>	+	–	+
<i>nekad(a), nekoć</i>	+	–	–
<i>jučer, prije tjedan dana</i> itd.	+	–	–
<i>sutra, za tjedan dana</i> itd.	–	–	+

U analizi smo se osvrnuli i na anaforičan odnos koji neki od njih uspostavljaju s antecedentom. S obzirom na kriterij anafore, *tada* se razlikuje od *jednom* po tome što je njegovo tumačenje ovisno o antecedentu koji je i sam vremenski adverbijal. Tumačenje adverbijala *u* POSS.3SG/PL.M/F/N *vrijeme* i *u* POSS.REFL *vrijeme* također ovisi o antecedentu, no – za razliku od antecedenta priloga *tada* – njime se utvrđuje referent (povratno-)posvojnog izraza sadržanoga u adverbijalu. U tom slučaju vremensko određenje antecedenta, koje je poznato na osnovi znanja o svijetu, iskorištava se za utvrđivanje vremenskoga razdoblja izraženo adverbijalom. Vremensko određenje adverbijala *u* X-ovo *vrijeme* izvodi se iz vlastite imenice X koja je referencijalna. Referenti posvojnih zamjenica u adverbijalima *u* POSS.1SG/PL *vrijeme* i *u* POSS.2SG/PL *vrijeme* određuju se preko osobne deikse te se tako razumije i vremensko razdoblje adverbijala.

Kao što smo vidjeli u usporedbi adverbijala *u svoje vrijeme* i *jednom* u 3.3. njihovo tumačenje, što vrijedi i za *nekad(a)* i *nekoć*, ne ovisi o antecedentu, nego se temelji isključivo na odnosu s S koji jest RefT, dakle deiktični su. Njihovo vremensko određenje nije precizno za razliku od kvantificiranih adverbijala –npr. *jučer, prije mjesec dana, lani* – koji smještaju LSit na precizan položaj na vremensku os s obzirom na određenu mjernu vremensku jedinicu – npr. dan, mjesec, godina.

Na temelju iznesenih spoznaja, a s obzirom na to da nisu svi promatrani adverbijali anaforični, za razlikovanje adverbijala položaja u vremenu možemo predložiti kriterij odnosa s referentom koji bi se dalje mogao odrediti s obzirom na sljedeće parametre (v. tablicu 3): odnos s referentom, vrsta odnosa, preciznost vremenskog određenja.

Kao što vidimo u tablici 3, odnos s referentom može biti neposredan ili posredan, pri čemu je posredan ako se uspostavlja na temelju odnosa adverbijala ili jedne njegove sastavnice s antecedentom.

Adverbijali položaja u vremenu među sobom se razlikuju s obzirom na to uspostavljaju li anaforičan odnos s antecedentom kojemu je referencija utvrdiva, upućuju li na referenta deiktički ili referencijalnim odnosom u slučaju kada je njegova sastavnica posvojni pridjev kojemu je referencija svojstvena. Osim toga njihovo vremensko određenje može biti visoke ili niske preciznosti, ili je pak ona ovisna o preciznosti vremenskog adverbijalnog antecedenta.

Tablica 3. Adverbijali položaja u vremenu: kriterij odnosa s referentom

	odnos s referentom	vrsta odnosa	preciznost vremenskog određenja
<i>tada</i>	posredan	anaforičan (vremenski antecedent)	ovisna o antecedentu
<i>u</i> POSS.3SG/PL.M/F/N vrijeme <i>u</i> POSS.REFL vrijeme	posredan	anaforičan (imenski antecedent)	visoka
<i>u X-ovo vrijeme</i>	neposredan	referencijalan	visoka
<i>u</i> POSS.1SG/PL vrijeme <i>u</i> POSS.2SG/PL vrijeme	neposredan	deiktičan (osobna deiksa)	visoka
<i>u svoje vrijeme jednom nekad(a), nekoć</i>	neposredan	deiktičan (vremenska deiksa)	niska
<i>sada jučer, prije tjedan dana</i> itd. <i>sutra, za tjedan dana</i> itd.	neposredan	deiktičan (vremenska deiksa)	visoka

4. Zaključak

U ovom smo radu iznijeli prijedlog klasifikacije hrvatskih adverbijala položaja u vremenu razvrstavši ih prvo u skupine i podskupine s obzirom na formalni kriterij. Izdvojili smo potom iz te heterogene skupine izraza neke adverbijale kojima je zajedničko smještanje događaja u prošlo vrijeme te smo razmotrili njihovu uporabu u nizu korpusnih primjera.

U razmatranju načina na koji odabrani hrvatski adverbijali – *tada*, *u* POSS vrijeme, *u svoje vrijeme* te *jednom*, *nekad(a)* i *nekoć* – izražavaju vrijeme primijenili

smo Haspelmathov (1997) pristup vremenskim adverbijalima, prilagodivši ga analizi korpusnih primjera uporabe adverbijala od kojih neki imaju anaforičnu narav, bilo da u sebi sadrže anaforičnu sastavnicu (npr. u POSS.3SG/PL.M/F/N *vrijeme*, u POSS.REFL *vrijeme*) bilo da u cijelosti jesu anafore (*tada*). Razmatrajući pri analizi i njihova eventualna svojstva anaforičnosti i deiktičnosti, predložili smo kriterije na temelju kojih se – vjerujemo – mogu utvrditi razlike u vremenskim određenjima ne samo istraženih, već i drugih adverbijala položaja u vremenu. Kao zanimljiv rezultat istraživanja pritom se istaknula podjela članova porodice adverbijala u POSS *vrijeme* na podskupine s obzirom na vrijednosti predloženih parametara. Osim toga izdvaja se i višerječni izraz *u svoje vrijeme* koji, premda formalno odgovara adverbijalu u POSS *vrijeme*, dijeli obilježja s adverbijalima *jednom*, *nekoć* i *nekad(a)* koji su deiktični.

Buduća istraživanja adverbijala položaja u vremenu mogu obuhvatiti druge izraze poput *onda*, *nedavno*, *uskoro* itd. ili analizirati mogućnost dodatne vremenske modifikacije istraženih izraza, npr. *jednom davno*, *jednom/u svoje vrijeme kada...* i sl. Mogu se osim toga opisati i druga značenja ovdje analiziranih adverbijala, npr. *jednom* i *nekad* u svojstvu vremenskog adverbijala učestalosti, ili jednostavno uzeti u obzir druge vrste vremenskih adverbijala. Držimo važnim istaknuti nekoliko pitanja koja smo u radu otvorili ili koja su ostala neriješenima, a na koja bi mogla odgovoriti buduća razmatranja ovih izraza:

- Može li se i s obzirom na koji kriterij utvrditi razlika između vremenskih adverbijala *jednom* i *u svoje vrijeme*?
- O čemu točno ovisi preciznost vremenskog određenja pojedinih adverbijala?
- U kakvoj su interakciji adverbijali položaja u vremenu i glagolske kategorije vida i/ili akcionalnosti?
- Mogu li se glagolske dopune smatrati adverbijalima položaja u vremenu i pod kojim uvjetima? Ako da, može li se njihovo određenje vremena objasniti slijedeći Haspelmathov (1997) model?

Literatura

Altshuler, Daniel. 2010. Meaning of ‘now’ and other temporal location adverbs. U Aloni Maria; Bastiaanse Harald; de Jager Tikitou; Schulz Katrin (ur.), *Logic, language and meaning. Lecture notes in computer science*, vol. 6042, 183–192. Berlin: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-642-14287-1_19

- Altshuler, Daniel. 2011. Toward a more fine-grained theory of temporal adverbials. U Ashton, Neil; Chereches, Anca; Lutz, David (ur.), *Proceedings of the 21st Semantics and Linguistic Theory Conference*, 652–673. Ithaca, NY: CLC Publications.
- Altshuler, Daniel. 2014. Discourse transparency and the meaning of temporal locating adverbs. *Natural Language Semantics* 22(1). 55–88.
- Altshuler, Daniel. 2020. Tense and Temporal Adverbs: “I Learned Last Week That There Would Now be an Earthquake”. U Gutzmann, Daniel; Matthewson, Lisa; Meier, Cecile; Rullmann, Hotze; Zimmerman, Thomas E. (ur.), *The Wiley Blackwell Companion to Semantics*, 1-31. <https://doi.org/10.1002/9781118788516.sem005>
- Altshuler, Daniel; Carter, Sam. 2017. ‘Now’ with Subordinate Clauses. U Burgdorf, Dan; Collard, Jacob; Maspong, Sireemas; Stefánsdóttir, Brynhildur (ur.), *Proceedings of the 27th Semantics and Linguistic Theory Conference*, 358–376. College Park: University of Maryland. <https://doi.org/10.3765/salt.v27i0.4162>
- Anić, Vladimir. 2000. *Rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Baričević, Sanja. 2018. O kategoriji adverbijala. *Croatica et Slavica Iadertina* 14(14). 11–45.
- Batinić Angster, Mia. 2017. *Supostavna analiza rečenične anafore u hrvatskom i talijanskom jeziku*. Doktorski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- Batinić Angster, Mia. 2020. *Rečenična anafora: Morfologija i sintaksa povratnih imenskih izraza u hrvatskom i talijanskom jeziku*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Batinić Angster, Mia; Angster, Marco. 2018. A suo tempo. Studio contrastivo del possessivo (riflessivo) in espressioni multiparola. U Brincat, Joseph; Caruana, Sandro (ur.), *Atti del XLIX Congresso SLI (Malta, 24-26 settembre 2015): Tipologia e ‘dintorni’: il metodo tipologico alla intersezione di piani d’analisi*, 1–26. Roma: Bulzoni Editore.
- Bühler, Karl. 1934. *Sprachtheorie*. Jena: Fischer.
- Comrie, Bernard. 1985. *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, Bernard; Haspelmath, Martin; Bickel, Balthasar. 2015. The Leipzig Glossing Rules: Conventions for interlinear morpheme-by-morpheme glosses. Dostupno na <https://www.eva.mpg.de/lingua/resources/glossing-rules.php>. Pristupljeno 8. travnja 2021.
- Csirmaz, Anikó. 2006. A typology of Hungarian time adverbs. *Acta Linguistica Hungarica* 53(3). 249–289.
- Declerck, Renaat. 1997. *When-clauses and temporal structure*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203211472>.
- Glušac, Maja. 2019. *Vrijeme u jeziku i jezik u vremenu: Pojam vremena u hrvatskom jeziku*. Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
- Glušac, Maja; Rišner, Vlasta. 2013. Vremenski instrumental. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 39(1). 235–252.
- Hallonsten Halling, Pernilla. 2018. *Adverbs: A typological study of a disputed category*.

- Doktorski rad. Department of Linguistics, Stockholm University.
- Hasselgård, Hilde. 2010. *Adjunct adverbials in English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haspelmath, Martin. 1997. *From space to time. Temporal adverbials in the world's languages*. München: Lincom Europa.
- Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica. 2020. O nekim problemima sintaktičkoga nazivlja. U Mihaljević, Milica; Hudeček, Lana; Jozić, Željko (ur.), *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Hüning, Matthias; Schlücker, Barbara. 2015. Multi-word expressions. U Ohnheiser, Ingeborg; Olsen, Susan; Rainer, Franz (ur.), *Word-formation*, 450–467. Berlin: De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110246254-026>
- Kiefer, Ferenc. 2009. Types of temporal adverbials and the fine structure of events. U Kiss, Katalin É. (ur.), *Adverbs and adverbial adjuncts at the interfaces*, 247–268. Berlin: Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110214802.2.247>
- Kiss, Katalin É. 2009. Introduction. U Kiss, Katalin É. (ur.), *Adverbs and adverbial adjuncts at the interfaces*, 1–18. Berlin: Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110214802.0.1>
- Klein, Wolfgang. 1994. *Time in language*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315003801>
- Klein, Wolfgang. 2009a. How time is encoded. U Klein, Wolfgang; Li, Ping. (ur.), *The expression of time*, 39–80. Berlin: Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110199031.39>
- Klein, Wolfgang. 2009b. Concepts of time. U Klein, Wolfgang; Li, Ping. (ur.), *The expression of time*, 5–38. Berlin: Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110199031.5>
- Kortmann, Bernd. 1995. Adverbial participial clauses in English. U Haspelmath, Martin; König, Ekkehard (ur.), *Converbs in cross-linguistic perspective - adverbial verb constructions (adverbial participles, gerunds)*, 189–237. Berlin: Mouton de Gruyter. 189–237. <https://doi.org/10.1515/9783110884463-007>
- Kortmann, Bernd. 1997. *Adverbial subordination: A typology and history of adverbial subordinators based on European languages*. Berlin: Mouton de Gruyter. doi: 10.1515/9783110812428
- Lang, Ewald; Maienborn, Claudia; Fabricius-Hansen, Cathrine (ur.), 2003. Modifying adjuncts. Berlin: Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110894646>
- Lee, Eunhee; Choi, Jeongmi. 2009. Two nows in Korean. *Journal of Semantics* 26(1). 87–107.
- Levinson, Stephen C. 1983. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ljubešić, Nikola; Klubička, Filip. 2014. {bs, hr, sr} wac-web corpora of Bosnian, Croatian and Serbian. U Bildhauer, Felix; Schäfer, Roland (ur.), *Proceedings of the 9th Web as*

- Corpus Workshop (WaC-9)*, 29–35. Gothenburg: Association for Computational Linguistics. doi: 10.3115/v1/W14-0405
- Masini, Francesca. 2005. Multi-word expressions between syntax and the lexicon: The case of Italian verb-particle constructions. *SKY Journal of Linguistics* 18. 145–173.
- Matasović, Ranko. 2008. *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matrica hrvatska.
- Musan, Renate. 2002. *The German perfect: its semantic composition and its interactions with temporal adverbials*. Dordrecht: Kluwer.
- Phillips, Audra. 2009. *Handbook on adverbials*. Payap University.
- Schiffirin, Deborah. 1990. Between text and context: Deixis, anaphora, and the meaning of then. *Text & Talk* 10(3). 245–270.
- Silić, Josip; Pranjković, Ivo. 2007. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Tanaka, Shin. 2011. *Deixis und Anaphorik. Referenzstrategien in Text, Satz und Wort*. Berlin: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110256598>
- Thompson, Ellen. 2005. *Time in natural language. Syntactic interfaces with semantics and discourse*. Berlin: Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110197563>
- Timberlake, Alan. 2007. Aspect, tense, mood. U Shopen, Timothy (ur.), *Language typology and syntactic description*. 2nd edn. *Volume III: Grammatical categories and the lexicon*, 280–333. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511618437.005>
- Trask, Robert Lawrence. 1992. *A dictionary of grammatical terms in linguistics*. London: Routledge.
- van der Auwera, Johan. 1993. ‘Already’ and ‘still’: beyond duality. *Linguistics and Philosophy* 16. 613–653.
- van der Auwera, Johan. 2011. *Phasal adverbials in the languages of Europe*. U van der Auwera, Johan (ur.), *Adverbial Constructions in the Languages of Europe (Empirical Approaches to Language Typology [EALT] Vol 20(3))*, 25–146. Berlin: De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110802610.25>
- Vegnaduzzo, Stefano. 2001. *A partition semantics for temporal adverbs*. Doktorski rad. UCLA.

Vanjski izvori

<https://en.wikipedia.org>. Pristupljeno 8. travnja 2021.

Adresa autorâ:

Mia Batinić Angster
Odjel za lingvistiku, Sveučilište u Zadru
Trg kneza Višeslava 9, 23000 Zadar
mbatinic@unizd.hr

Marco Angster
Odjel za lingvistiku, Sveučilište u Zadru
Trg kneza Višeslava 9, 23000 Zadar
mangster@unizd.hr

OBSERVATIONS ON TEMPORAL ADVERBIALS OF POSITION IN CROATIAN

Temporal adverbials are a heterogeneous group of expressions whose distribution and functions are similar to those of the lexical category of adverbs and which express different aspects of the cognitive category of time. In the article a classification of Croatian temporal adverbials of position is proposed based on Klein's (1994; 2009a) classification of these expressions. This paper analyses some Croatian temporal adverbials of position which are characterized by placing events on the timeline in the past – *tada*, *u* POSS *vrijeme*, *u svoje vrijeme*, *jednom*, *nekoć* i *nekad(a)*. The source of the examples discussed is the hrWaC corpus (Ljubešić and Klubička 2014). The way in which the temporal adverbials found in the examples place the events on the timeline has been represented following the approach by Haspelmath (1997) and the discussion has been complemented with an analysis of their anaphoric and/or deictic properties. The paper offers some observations about how these adverbials are linked to a temporal reference and proposes criteria for their classification in Croatian.

Key words: time; temporal adverbials; temporal adverbials of position; deixis; anaphora.